

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE GÖRÜLEN /Ğ/ EKSENLİ SES OLAYLARI

Ebru GÜVENEN*

Öz

Anadolu ağızlarının sınıflandırılması üzerine yapılan çalışmalarda, ana ağız bölgeleri arasındaki farklılıkların belirlenmesinde kullanılan unsurlardan bir tanesi de ses olaylarıdır. Ses olayları bazı ağız gruplarını birleştirirken bazılarını da birbirinden ayırmaktadır. /ğ/ ünsüzü de Anadolu ağızlarında çeşitli ses olaylarına sebep olmuştur. Bundan dolayı da ana ağız gruplarını belirleyici unsurlardan bir tanesi olarak kullanılmıştır.

Türkçenin tarihî dönemlerinde yer almayan /ğ/ ünsüzü, Batı Türkçesinde ortaya çıkmıştır. Yazı dilinde istikrarlı bir şekilde gösterilen /ğ/ ünsüzünün Anadolu ağızlarındaki durumu ise değişiklik göstermektedir.

Bu çalışmada, Derleme Sözlüğü'nde görülen /ğ/ eksenli ses olayları ele alınmıştır. Değişikleri gösterebilmek adına sonu /ğ/ ünsüzü ile biten tek heceli sözcükler, hece başında /ğ/ ünsüzü bulunduran sözcükler ve hece sonunda /ğ/ ünsüzü bulunduran sözcükler belirlenmiştir. Değişikliklerin tespit edilmesinde bu sözcükler kullanılmıştır. Ses olaylarının Anadolu ağızlarındaki durumunu bir bütün olarak görebilmek adına belirlenen üç ana başlık için birer Türkiye haritası hazırlanmış ve değişiklikler bu haritalar üzerinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Ağızları, /ğ/ Ünsüzü, Ses Olayları, Derleme Sözlüğü.

/Ğ/ AXIS SOUND EVENTS SHOWN IN THE DERLEME SÖZLÜĞÜ

Abstract

In the studies on the classification of Anatolian dialects, one of the elements used in determining the differences between the main mouth regions is sound events. While sound events combine some accent groups, they split some others. The /ğ/ consonant has caused various sound events in Anatolian dialects. Therefore, it has been used as one of the determining elements the main mouth groups.

The /ğ/ consonant which did not exist during the historical periods of Turkish emerged in Western Turkish. The condition of /ğ/ consonant that is shown regular in written language shows variety in Anatolian accents.

This study deals with the /ğ/ consonant based sound events seen in Derleme Sözlüğü. To show the changes in the single-syllabic words ending with /ğ/ consonant, polysyllabic words that have /ğ/ consonant at the beginning of the syllable and polysyllabic words that have /ğ/ consonant at the end of the syllable have been identified. These words have been used to determine the changes. Three Turkey maps have been prepared for the three main titles determined to see the state of the sound events in Anatolian dialects as a whole, and the changes are shown on these maps.

* Okt. Dr., Bozok Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, ebru.guvenen@bozok.edu.tr

Giriş

Bugünkü Türk alfabesinde yer alan ünsüzlerden olan /ğ/'yi Muharrem Ergin, arka damak, sedalı ve sürekli (Ergin, 2008: 46-48); Tahsin Banguoğlu sızmalı, ünlü ve art damak sesteşi (Banguoğlu, 2015: 41, 42 ve 45) şeklinde tanımlamıştır. /ğ/'yi yarı ünlü olarak değerlendiren Günay Karaağaç (Karaağaç, 2013: 154), tonlu ve sızıcı bir ünsüz olarak tanımlayan Zeynep Korkmaz (Korkmaz, 1994: 68) ile bu sesin ön ve arka damak olmak üzere iki çeşidinin olduğu görüşünde birleşmektedir (Korkmaz, 1994: 68; Karaağaç, 2013: 154). Harf, diğer Türk dil bilgisi kitaplarında ise tonlu, sızmalı ve art damak ünsüzü olarak geçmektedir (Coşkun, 2000: 251). Volkan Coşkun ise yaptığı deneyler neticesinde konuyu farklı bir açıdan değerlendirmiş ve /ğ/ ünsüzünün Türkiye Türkçesinde bir harf olmadığını, kendisinden önce gelen ünlüyü uzattığını, bu sebeple de bir grafem olduğunu (Coşkun, 2000: 253) bildirmiştir.

Canlı bir varlık olan dilde, zamanla farklı açılardan çeşitli değişimler meydana gelmektedir. Irk, coğrafya, en az ve en çok çaba sarf etme vs. dildeki değişimlerin sebepleri arasındadır (Karaağaç, 2013: 110-117). Bu değişimlerden en sık rastlanılanı, ses yapılarında meydana gelenlerdir (Karaağaç, 2013: 110). Bu değişimlerin de bir kısmı yazı diline yansırken bir kısmı sadece konuşma dilinde varlık göstermektedir.

Leyla Karahan, çeşitli ses ve şekil bilgisi özelliklerinden yararlanarak Anadolu ağızlarını Batı Grubu Ağızları, Doğu Grubu Ağızları ve Kuzeydoğu Grubu Ağızları (Karahan, 2011: 1, 2) olmak üzere üç ana gruba ayırmıştır. Karahan'ın bu üç ana ağız grubunu ve bunlara ait alt ağız gruplarını belirlemek için kullandığı unsurlardan bir tanesi de /ğ/ ünsüzüdür.

1. DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE GÖRÜLEN /Ğ/ EKSENLİ SES OLAYLARI

Anadolu ağızlarında /ğ/ ünsüzünün sözcük içerisinde bulunduğu yere göre korunduğu, düştüğü ve ne gibi ses değişiklikleri geçirdiğini belirleyebilmek adına üç farklı sözcük grubu (sonu /ğ/ ile biten tek heceli sözcükler, hece başında /ğ/'ye sahip çok heceli sözcükler ve hecesi /ğ/ ile biten çok heceli sözcükler) oluşturulmuştur. Bu sözcükler Derleme Sözlüğü'nde taranmış ve geçirdikleri ses değişimlerine göre 3 adet tablo hazırlanmıştır. Değişimleri toplu halde gösterebilmek amacıyla da farklı renk şekillerin kullanıldığı 3 adet Türkiye haritası hazırlanmıştır.

Sonu /ğ/ ünsüzü ile biten tek heceli sözcüklerde ses değişimine ve ses düşmesine bağlı ses olayları tespit edilmiştir. Bu değişimlerin illere göre durumu şu şekildedir:

Tablo 1: Tek Heceli Sözcüklerde Görülen Ses Olayları

Sözcük	Anlamı	Derleme Sözlüğü'ndeki Şekli	Değişimin Görüldüğü İller	Görülen Ses Olayları
ağ	ağ	av	Mersin	-ğ > -v
bağ	düğüm, bağ	bav	Düzce, Bolu	
dağ	dağ	dav	Düzce, Bolu, Samsun, Ordu	
loğ	toprak damlarda, yollarda toprağı ezmek için kullanılan taş silindir	lov	G. Antep, K. Maraş, Ankara, Kayseri	
sağ	sağ	sav	Tokat	
sığ	derin olmayan su, sığ.	sıv	Düzce, Bolu	
		sıva	Balıkesir, Bursa, Kastamonu, Niğde, Kırklareli	
		sıvak	Samsun, Ordu	
		sıvan	Kocaeli, Düzce, Bolu, Sakarya	
		suva	Kırklareli	
yağ	yağ	cav	Konya	
		yav	Kocaeli, Düzce, Bolu, Samsun, Ordu	
bağ	bağ	bā	Çorum, Samsun, Ankara, Niğde, Mersin	-ğ > -Ø
çağ	lavabo, banyo	ca	Çorum, Sivas, Kayseri	
		ça	İstanbul, Sivas, Kayseri	
dağ	dağ	daa, dā	Düzce, Bolu, Ankara, Niğde	
loğ	toprak damlarda, yollarda toprağı ezmek için kullanılan taş silindir	lo, lō	Tokat G. Antep, Sivas, Yozgat, Adana	
		lu	Kilis, G. Antep	
sağ	sağ	sa	Tokat, Ankara	
		sā	G. Antep, Ankara, Niğde	
tığ	savrulmuş harman tınazı	tı	K. Maraş, Sivas, Kırşehir, Adana	
	saman yığını	tı	Çankırı, Çorum, Elazığ, K. Maraş, Sivas, Kırşehir	
yağ	yağ	yā	Denizli, Ankara, Niğde	
çağ	lavabo, banyo	çah	Samsun, Gümüşhane, Artvin, Erzincan, Ankara	-ğ > -h

çağ	lavabo, banyo	çal	İstanbul, Van	-ğ > -l
		çol	Bitlis	
çağ	lavabo, banyo	çañ	Malatya	-ğ > -ñ
yeğ	yeğ	yey	Balıkesir, Düzce, Bolu, Çankırı	-ğ > -y
huğ	tarla ve bostanlara yapılan küçük bekçi kulübesi	hug	Gümüşhane, Erzincan, Elazığ, Niğde	-ğ > -g
loğ	toprak damlarda, yollarda toprağı ezmek için kullanılan taş silindir	log	Amasya, Adana, Muğla	
yeğ	daha iyi, yeğ	yeg, yég	K. Maraş, Hatay	
çağ	lavabo, banyo	cak	Erzincan	-ğ > -k
çağ	lavabo, banyo	çağ	Zonguldak, Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Kars, Elazığ, K. Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Niğde	-ğ > -ğ
		çağ	Afyonkarahisar, Bursa, İzmir, Çanakkale, Giresun, İstanbul, Kastamonu, Tokat, Erzincan, K. Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Karaman, Konya	
çiğ	çiğ	cığ	Balıkesir	
çiğ	çiğ, pişmemiş	cığ	Rize	
		çiğ	Kırşehir	
loğ	toprak damlarda, yollarda toprağı ezmek için kullanılan taş silindir	lağ	Sivas	
		loğ	Aydın, İzmir, Bursa, Çorum, Amasya, Tokat, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Van, Mardin, Elazığ, Malatya, Ş. Urfa, Kilis, G. Antep, K. Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Kayseri, Adana	

tığ	savrulmuş harman tınazı	tığ	Amasya, K. Maraş, Denizli, Çanakkale, Tokat, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Artvin, Kars, Erzurum, Erzincan, Ağrı, Van, Tunceli, Elazığ, Malatya, G. Antep, Sivas, Yozgat, Kayseri	-ğ > -ğ
	buğday yığını		Gümüşhane, Van	
tuğ	üstünlük belgesi	tuğ	Amasya, Mersin	
	kamışın tepesindeki püskül	tuğ	Isparta	
yeğ	yeğ	yığ	Düzce, Bolu	

1. /ğ/ ünsüzünün her üç ağız bölgesinde de korunduğunu gösteren örnekler mevcuttur.

2. -ğ > -g değişimi, Batı Grubu Ağızları ile Doğu Grubu Ağızlarını birleştirirken Kuzeydoğu Grubu Ağızlarını, bu iki ana ağız grubundan ayırmaktadır.

3. -ğ > -k değişimi, Doğu Grubu Ağızlarından sadece Erzincan'da; -ğ > -ñ değişimi Batı Grubu Ağızlarından sadece Malatya'da görülmektedir.

4. -ğ > -y değişimi, sadece Batı Grubu ağızlarından Balıkesir, Düzce, Bolu ve Çankırı'da görülmektedir.

5. -ğ > -h değişiminin her üç ana ağız grubunda da örnekleri mevcuttur.

6. -ğ > -l değişimi, Batı Grubu Ağızlarından İstanbul, Doğu Grubu Ağızlarından Van ve Bitlis'te görülmektedir. Kuzeydoğu Grubu Ağızlarında rastlanmayan bu değişim, bu bölgeyi diğer iki ağız grubundan ayırmaktadır.

7. /ğ/ ünsüzünün Batı Grubu Ağızlarında yaygın bir şekilde düştüğü gözlemlenirken bu durum; Doğu Grubu Ağızlarından sadece Elazığ'da görülmekte, Kuzeydoğu Grubu Ağızlarında ise örneğine rastlanmamaktadır.

Hece başında /ğ/ ünsüzüne sahip çok heceli sözcüklerde ses değişimi, ses düşmesi ve metatez görülmektedir. Bu ses olaylarının illere göre durumu şu şekildedir:

Tablo 2: Çok Heceli Sözcüklerde Hece Başında Görülen Ses Olayları

Sözcük	Anlamı	Derleme Sözlüğü'ndeki Şekli	Değişimin Görüldüğü İller	Görülen Ses Olayı
ağabey	ağabey	abe, ābe	Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Balıkesir, Van Trabzon	
		ābey	Isparta, Burdur, Denizli, Artvin, Tunceli, Ankara, Muğla	
		ābī	Uşak, Denizli, İzmir, Balıkesir, Sakarya, İstanbul, Samsun, K.Maraş	
		abiy	Kastamonu	
		ahey	Sivas	
		abéy	Afyonkarahisar	
ağaç	ağaç	āç	Ankara	
ağız	ağız	āz	Trabzon, G. Antep, Ankara	
armağan	armağan, hediye	armaan	Amasya, Ankara	
bağırarak	bağırarak	bārmak	G. Antep	
bağırsak	bağırsak	baarsık	G. Antep	-ğ->Ø
		bārsırık	K. Maraş	
		barsuk	Samsun, Amasya, Ordu	
boğaz	boğaz	bāz	G. Antep	
		buaz	Mersin	
böğürtlen	böğürtlen	bortlen	K. Maraş	
böğürtlen	böğürtlen	börtlen, börtleñ	Denizli, Kütahya, Düzce, Bolu, K. Maraş, Antalya, Muğla	
		börtlenge	Zonguldak	
		börtliyem	Düzce, Bolu	
		börtliyen	Düzce, Bolu	
		börtlüyen	Afyonkarahisar	
		börtlêgen	Afyonkarahisar	
		börtlen	Sivas, Kayseri	
ciğer	ciğer	cer	Ankara	
çağırarak	çağırarak	çarmak	G. Antep, Ankara	
dağılmak	dağılmak	dālmak	G. Antep, Ankara	

değirmen	değirmen	damen	Tokat	
		dimen	Ordu	
		dirmen	Burdur	
		dermen	Burdur, Balıkesir, G. Antep, Ankara, Mersin	
		deman	Aydın	
		dēmen	Isparta, Burdur, Denizli	
		deremen	Düzce, Bolu, Rize	
		derman	Denizli	
düğün	düğün	dün	G. Antep, Ankara	-ğ->Ø
kağıt	kağıt	kāat	G. Antep, Niğde	
leğen	leğen	laence	Sivas	
		lēn	G. Antep	
seğirmek	seğirmek	serimek	Denizli	
sığır	sığır	sır, sîr	Ankara	
siğil	siğil	siil	Ankara	
soğuk	soğuk	sök	Ankara	
söğüt	söğüt	söt	Ankara	
		söt	Yozgat, Ankara	
yiğit	yiğit	yit	Ankara	
		yît	Yozgat, Ankara	
yoğurt	yoğurt	yörd	Ankara	
		yört	Denizli, Yozgat, Ankara	
		yurt	Kırıkkale	
ağaç	ağaç	ağaş	Afyonkarahisar, Kars, Elazığ	-ğ- > -ğ-
		ağeş	Isparta	
		ağıç	Burdur	
ağıt	ağıt	ağıt	Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Manisa, İzmir, Denizli, Balıkesir, Zonguldak, Kastamonu, Çorum, Tokat, Eskişehir, Ankara, Kayseri, -Yozgat, Sivas, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Konya, Erzincan, Erzurum, Malatya, Antalya, Mersin, Adana, Kilis, G. Antep, K. Maraş, Hatay Trakya	
		ağat	K. Maraş, Sivas, Yozgat, Adana	
ağız	ağız	ağaz	Ordu, Denizli, Trabzon, Yozgat	

bağırnak	bağırnak	beğermek	Sivas	
bağırsak	bağırsak	bağarsah	Bayburt, Kars	
		bağarsak	Erzincan	
		bağarsık	Bolu, Amasya, Adana	
		bağarsılık	Hatay	
		bağarsırık	Adana	
		bağarsuh	Elazığ	
		bağarsuk	Ordu, Sivas	
		bağırsih	Sivas	
		bağırsık	Mersin	
		bağırsılık	K. Maraş	
		bağrsuk	Giresun	
		biğarsığ	Kerkük	
		boğarsak	Denizli, Gümüşhane, Mersin, Antalya, Muğla	
		boğarsık	Sivas	
		boğarsuk	Zonguldak	
bağarsık	Afyonkarahisar			
beğenmek	beğenmek	böğenmek	Isparta	
boğaz	boğaz	boğoz	Erzurum	-ğ- > -ğ-
		boğuz	Kars	
boğum	boğum	buğum	Isparta, Konya	
böğürtlen	böğürtlen	böğürtlen	Balıkesir, Kocaeli, Amasya, Konya	
		böğürtlen	Çorum	
		böğörtlen	Konya	
		böğürtleğen	Adana	
		böğürtlem	Burdur, Ankara	
		büğürtlen	İzmir	
böğür	böğür	böğür	Kastamonu, Antakya, K. Maraş, Erzincan, Ağrı, Kars, Kırşehir, Ankara, Konya, Mersin	
		boğör	Tokat	
		böğür	Denizli	
		böğur	Mersin	
ciğer	ciğer	ceğer	Rize	
çağırnak	çağırnak	çığırnak	Manisa, Yozgat, Kayseri, G. Antep	
değer	değer	dağar	Yozgat	

değişmek	değişmek	değişmak	Rize	
		değişmek	Mersin	
değirmen	değirmen	değermen	Rize, Adana	
		değmen	Isparta, Ordu, Muğla	
düğüm	düğüm	tüğün	Kastamonu	
göğüs	göğüs	goğos	Yozgat	
güğüm	bakır su ibriği	güğüm	Kars, Elazığ, Muğla	
kağıt	kağıt	kağız	Iğdır, Kars	
leğen	leğen	leğın	Rize	
seğirmek	seğirmek	seğrimek	Afyonkarahisar, Isparta, Denizli, Aydın, Tokat, Eskişehir, Çankırı, Çorum, Amasya, Sivas, Ankara, Niğde, Konya, Mersin, Muğla	
sığınmak	sığınmak, birine dayanmak	sığınmah	Bayburt, Kars	
sıgır	sıgır	sıgır	Rize	
soğan	soğan	soğon	Rize	
yağış	yağmur	yağış	Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Zonguldak, Bolu, Sakarya, Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Ağrı, Bayburt, Iğdır, Kars, Erzincan, Van, Malatya, K. Maraş, Niğde	
		yağaş	Isparta, Çankırı, Samsun, Ordu, Giresun, Malatya, Niğde, Konya, Yozgat, Ankara	
		yağışık	Erzurum, Sivas	
		yağuş	Ordu	
yiğın	yiğın	yeğın	Gümüşhane	
yiğit	yeğit	yeğid	Rize	
		yiğit	Mersin	
ağaç	ağaç	avaç	Denizli, Düzce, Bolu, Tokat Zonguldak	
ağıt	ağıt	avut	Kocaeli, Tokat, Sivas	
		avud	Tokat	
ağız	ağız	avız	Aydın, Düzce, Bolu	
ağustos	ağustos ayı	avustas	Düzce, Bolu	
bağırmak	bağırmak	bavırmak	Balıkesir, Düzce, Bolu	
boğaz	boğaz	buvaz	Düzce, Bolu	

-ğ- > -ğ-

-ğ- > -v-

böğürtlen	böğürtlen	bövürtlen	Artvin	-ğ- > -v-
dağılmak	dağılmak	davalmak	Ordu	
sığır	sığır	sıvır	Düzce, Bolu	
siğil	siğil	sivil	Samsun	
soğuk	soğuk	savuh	Van	
		savuk	Çorum	
soğan	soğan	sovan	Düzce, Bolu, Samsun, Ankara	
		suvan	Muğla	
söğüt	söğüt	sövüt	Düzce, Bolu, Zonguldak	
yağış	yağış	yaviş	Düzce, Bolu Zonguldak	
yığın	yığın	yıvın	Düzce, Bolu, Ordu	
		yuvun	Çanakkale, Samsun	
bağırsak	bağırsak	bayırsak	K. Maraş	
böğürtlen	böğürtlen	büyürtlen	Denizli	
çiğer	çiğer	ciyar	Iğdır, Kars	
değirmen	değirmen	deyirman	Düzce, Bolu	
		deyman	Düzce, Bolu	
		deymen	Kocaeli, Düzce, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Ordu	
düğüm	düğüm	düyüm	Düzce, Bolu	
		düyün	Iğdır, Kars	
		tüyüm	Düzce, Bolu	
kağıt	kağıt	kayat	Denizli	
		kayık	Manisa	
		kıyat	Sivas	
		kayıt	Balıkesir	
seğirmek	seğirmek	seyirmek	İzmir, Çanakkale, Düzce, Bolu, Çorum, Elazığ, Hatay, Kırıkkale, Kıbrıs	
		seyrimek	Kastamonu, Çankırı, Giresun, Bayburt, Kars, Kayseri, Konya	
		seyremek	Kastamonu	
siğil	siğil	siyil	Balıkesir, Mersin	
soğuk	soğuk	soyuğ	Gümüşhane	
züğürt	züğürt	züyüt	Yozgat	
çağırmaq	çağırmaq	çınırmak	Düzce, Bolu	-ğ- > -ñ-
siğil	siğil	siñil	Çorum	
siğil	siğil	sinil	Giresun, Yozgat, Ankara	-ğ- > -n-

siğil	siğil	singil	Bartın, Zonguldak, Sinop, Sivas	-ğ- > -ng-
yoğurt	yoğurt	yoñgurt	Mersin	-ğ- > -ñg-
düğüm	düğüm	dühüm	Düzce, Bolu	-ğ- > -h-
		tühüm	Düzce -Bolu	
kağıt	kağıt	kahat	Denizli, Samsun	
		kehat	Niğde	
leğen	leğen	lehen	Ordu, Afyonkarahisar	
		ilehen	Ankara	
soğan	soğan	sohan	Tokat	
kağıt	kağıt	kafit	Zonguldak	-ğ- > -f-
çağırmaq	çağırmaq	çığırmaq	Manisa	-ğ- > -g-
değirmen	değirmen	degirman	Elazığ	
güğüm	güğüm	gugum	Malatya	
yiğit	yiğit	yégit	Bayburt, Gümüşhane	
seğirmek	seğirmek	sergimek	Kastamonu, Erzincan, G. Antep	Metatez + -ğ- > -g-

1. /ğ/ ünsüzü, her üç ana ağız bölgesinde de korunmaktadır. Ayrıca bu ünsüzün Kerkük ağızında da korunduğuna dair bir adet örnek mevcuttur.

2. /ğ/ ünsüzünün her üç ana ağız bölgesinde de düştüğünü gösteren örnekler bulunmaktadır.

3. -ğ- > -v- değişimi, Batı Grubu Ağızlarında yaygın olarak görülürken Doğu Grubu Ağızlarından sadece Van ve Ardahan'da mevcuttur. -ğ- > -v- değişimi, Doğu ve Batı Grubu Ağızlarını birleştirirken Kuzeydoğu Grubu Ağızlarını diğer iki ağız grubundan ayırmaktadır.

4. -ğ- > -y- değişimi, Doğu ve Batı Grubu Ağızlarının yanı sıra Kıbrıs ağızında da görülmektedir. -ğ- > -y- değişimi, Doğu ve Batı Grubu Ağızlarını birleştirirken Kuzeydoğu Grubu Ağızlarını diğer iki ağız grubundan ayırmaktadır.

5. -ğ- > -ñ- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Bolu, Düzce ve Çorum'da görülmektedir.

6. -ğ- > -n- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Yozgat ve Giresun'da görülmektedir.

7. -ğ- > -ng- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Sivas, Sinop, Bartın ve Zonguldak'ta görülmektedir.

8. -ğ- > -ñg- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Mersin'de görülmektedir.

9. -ğ- > -h- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarında görülmektedir.

10. -ğ- > -f- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Zonguldak'ta görülmektedir.

11. Kuzeydoğu Grubu Ağızlarında rastlanmayan -ğ- > -g- değişimi, Batı Grubu Ağızlarından sadece Manisa'da; Doğu Grubu Ağızlarından Malatya, Elazığ, Gümüşhane ve Bayburt'ta görülmektedir.

12. Hem -ğ- > -g- değişiminin hem de metatezin birlikte görüldüğü ses olayı, Batı Grubu Ağızlarından sadece Gaziantep ve Kastamonu'da görülmektedir.

Hecesi /ğ/ ünsüzü ile biten çok heceli sözcüklerde; ses değişimi, ses düşmesi, metatez ve ünlü türemesi görülmektedir. Bu ses olaylarının illere göre durumu şu şekildedir:

Tablo 3: Çok Heceli Sözcüklerde Hece Sonunda Görülen Ses Olayları

Sözcük	Anlamı	Derleme Sözlüğü'ndeki Şekli	Değişimin Görüldüğü İller	Görülen Ses Olayı
ağlamak	ağlamak	avlamak	Bolu, Ordu	-ğ- > -v-
çiğdem	çiğdem	çivtan	Gümüşhane	
		çivtan	Kütahya	
ağrı	ağrı, sızı	ārı	Kütahya, Muğla, Afyonkarahisar	-ğ- > -Ø-
ağrımak	ağrımak	ārmak	Trabzon	
bağcık	bağcık	bācık	Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, İstanbul, Muğla	
bağlı	bağlı	bālı	Afyonkarahisar	
buğday	buğday	bōda	Düzce, Bolu	
		budiy	Mersin	
		būdi	Mersin	
çiğdem	çiğdem	çidem	Burdur, K. Maraş, Konya	
dağlamak	dağlamak	dalamak	G. Antep	
değnek	değnek	denek	Afyonkarahisar, Denizli	
eğlenmek	alay etmek, eğlenmek	ēlenmek	Ankara	
iğrenmek	iğrenmek	yirenmek	Kütahya	
kağrı	kağrı	gārı	Burdur, Denizli, Ankara	
yağlı	yağlı	yālı	Yozgat, Ankara	
yeğni	yeğni hafif	yēni	Burdur, Denizli, Aydın, Kütahya, Ankara, Mersin	
buğday	buğday	buğda	Giresun, Iğdır, Kars, Hatay, Sivas, Adana	
		bağda	Trabzon	
		boğda	Rize	
		buğdey	Isparta	
		būğdi	Mersin	
çağrı	çağrı	çağrı	Manisa	-ğ- > -ğ-

çığlık	çığlık	çağlık	Ordu, Kayseri, Kilis, G. Antep, Hatay	
çiğnemek	çiğnemek	çiğnamak	Samsun, Kars	
eğri	eğri	ağrı	K. Maraş	
eğlenmek	eğlenmek, avunmak	eğlenmek	Hatay	
iğrenmek	iğrenmek	yiğrenmek	Niğde, Mersin	
kağrı	kağrı	gağrı	Isparta, Samsun	
		goğrı	Denizli	
uğrak	yol üstünde konaklama yeri	uğrak	Isparta, Denizli, Ankara	-ğ- > -ğ-
yeğni	hafif	yeğni	Uşak, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Bilecik, Eskişehir, Kastamonu, Sinop, Samsun, Amasya, Ordu, Bitlis, K. Maraş, Sivas, Nevşehir, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, Antalya, Yozgat	
		yeğli	G. Antep	
		yiğli	Ankara	
		yiğni	Bursa, Bolu, Niğde, Rumeli	
eğri	eğri	erği	G. Antep	-ğ- > -ğ- + Metatez
yeğni	hafif	yeğini	Sivas	-ğ- > -ğ- + -i-
değnek	değnek, sopa	degenek	Gümüşhane	
		degnek	Sivas	
uğrak	yol üstünde konaklama yeri	ugrak	Isparta, Denizli, Ankara	-ğ- > -g-
yeğni	hafif	yegli	G. Antep	
ağrı	ağrı	argı	G. Antep	
ağrımak	ağrımak	argımak	G. Antep	
eğri	eğri	ergi	Hatay, Antalya	-ğ- > -g- + Metatez
iğrenmek	iğrenmek	irgenmek	Gümüşhane, Bayburt, Kars, Erzincan	
		irgenmeyh	Iğdır, Kars	
		yirgenmek	Muğla	

buğday	buğday	byday	Düzce, Bolu	
		bıydey	Tekirdağ	
		buyda	K. Maraş	
		buyday	Düzce, Bolu, Ordu	
		buyde	Muğla	
		buydey	Denizli	
		buydiy	Mersin	
		büydey	Bartın, Zonguldak	
		buydar	Ordu	
çiğdem	çiğdem	çiydam	Tokat	-ğ- > -y-
		çiydem	Afyonkarahisar, Gümüşhane	
çiğnemek	çiğnemek	çeynemek	Tokat	
		çiylenelemek	Mersin	
değnek	değnek, sopa	deyneyh	Iğdır, Kars	
		diynek	Ankara	
		teynek	Çorum	
düğme	düğme	tüyme	Tokat	
yeğni	hafif	yeyni	Afyonkarahisar, Burdur, Isparta, İzmir, Denizli, Aydın, Bursa, Kütahya, Bilecik, Tokat, Eskişehir, Kastamonu, Ankara, Niğde, Konya, Osmaniye, Adana, Mersin, Antalya, Muğla, Kırklareli	
ağrımak	ağrımak	aurumak	Konya	-ğ- > -u-
dağlamak	dağlamak	dazlamak	Zonguldak	-ğ- > -z-
buğday	buğday	bulday	Isparta	-ğ- > -l-
		buldey	Eskişehir	
çiğnemek	çiğnemek	çinnamak	Konya	-ğ- > -n-
		çinnemek	Niğde, Mersin	
iğne	iğne	inne	Isparta, Denizli, G. Antep, Nevşehir, Mersin	
kağnı	kağnı	gañnı	Denizli	-ğ- > -ñ-
yeğni	hafif	yeñni yiñni	Kayseri Niğde	
çiğnemek	çiğnemek	çuhnamak	Trabzon	-ğ- > -h-,
değnek	değnek, sopa	dehnek	Hatay	-h-
iğrenmek	iğrenmek	yirkinmek	İstanbul	-ğ- > -k- + Metatez

1. -ğ- > -v- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Bolu ve Ordu'da görülmektedir.

2. /ğ/ ünsüzünün Batı Grubu Ağızları ile Doğu Grubu Ağızlarında düştüğü görülmektedir. Bu ses olayı, Doğu ve Batı Grubu Ağızlarını birleştirirken Kuzeydoğu Grubu Ağızlarını bu iki ağız grubundan ayırmaktadır.

3. /ğ/ ünsüzünün her üç ağız bölgesinde de korunduğuna dair örnekler bulunmaktadır.

4. Batı Grubu Ağızlarında yaygın olarak görülen -ğ- > -y- değişimi, Doğu Grubu Ağızlarından Gümüşhane, Iğdır ve Kars illerinde görülmektedir. Bu ses değişimi, Doğu ve Batı Grubu Ağızlarını birleştirirken Kuzeydoğu Grubu Ağızlarını bu iki ağız grubundan ayırmaktadır.

5. -ğ- > -u- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Konya'da görülmektedir.

6. -ğ- > -z- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Zonguldak'ta görülmektedir.

7. -ğ- > -l- değişimi, Batı Grubu Ağızlarından Isparta ve Eskişehir'de görülmektedir.

8. -ğ- > -n- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarında görülmektedir.

9. Sadece Batı Grubu Ağızlarında görülen -ğ- > -ñ- değişimi, bu ağız grubu içerisinde Kayseri ile Niğde'de görülmektedir.

10. -ğ- > -h- değişimi, sadece Kuzeydoğu Grubu Ağızlarında görülmektedir.

11. -ğ- > -ħ- değişimi, sadece Batı Grubu Ağızlarından Hatay'da görülmektedir.

12. -ğ- > metatez + -ğ- şeklindeki ses olayı, sadece Batı Grubu Ağızlarından Gaziantep'te görülmektedir.

13. /ğ/'nin korunurken yanında bir /i/ türemesinin yaşandığı ses olayına sadece Batı Grubu Ağızlarından Sivas'ta rastlanmaktadır.

14. -ğ- > metatez + -g- şeklindeki ses olayı, Batı Grubu Ağızları ile Doğu Grubu Ağızlarında görülmektedir. Bu ses olayı, Doğu ve Batı Grubu Ağızlarını birleştirirken Kuzeydoğu Grubu Ağızlarını bu iki ağız grubundan ayırmaktadır.

15. -ğ- > metatez + -k- şeklindeki ses olayı, sadece Batı Grubu Ağızlarından İstanbul'da görülmektedir.

Sonuç

Türkçenin tarihî dönemlerinde bulunmayıp Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülen /ğ/ ünsüzünün, belirlenen sözcüklerden yola çıkılarak Anadolu ağızlarında gösterdiği değişiklikler ile ilgili bulgular şu şekildedir:

Sonu /ğ/ ile biten tek heceli sözcüklerde ses düşmesi ve çeşitli ses değişimleri; hece başında /ğ/ bulunduran çok heceli sözcüklerde ses düşmesi, çeşitli ses değişimleri ve metatez; hece sonunda /ğ/ bulunduran çok heceli sözcüklerde ses düşmesi, çeşitli ses değişimleri, ses türemesi ve metatez tespit edilmiştir. Burada dikkat çeken konulardan biri /ğ/'nin yerini bir ünlü harfe, diğeri ise /-ng-/ ve /-ñg-/'ye bırakmasıdır.

Belirlenen üç farklı sözcük grubu içerisinde, ses olayları çeşitliliği en az, sonu /ğ/ ile biten tek heceli sözcüklerde; en çok ise hece sonunda /ğ/ bulunduran çok heceli sözcüklerde görülmektedir.

/ğ/ ile ilgili mevcut ses olaylarının bölgelere göre durumuna bakıldığında ise ses olaylarındaki çeşitliliğin en az Kuzeydoğu Grubu Ağızlarında, en çok Batı Grubu Ağızlarında görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*, 10. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.

Çoşkun, V. (2000). *Türkiye ve Özbek Türkçelerinde “ğ”*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. 9. 251-260.

Ergin, M. (2008). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Dağıtım.

Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin dil bilgisi*, 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2011). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.

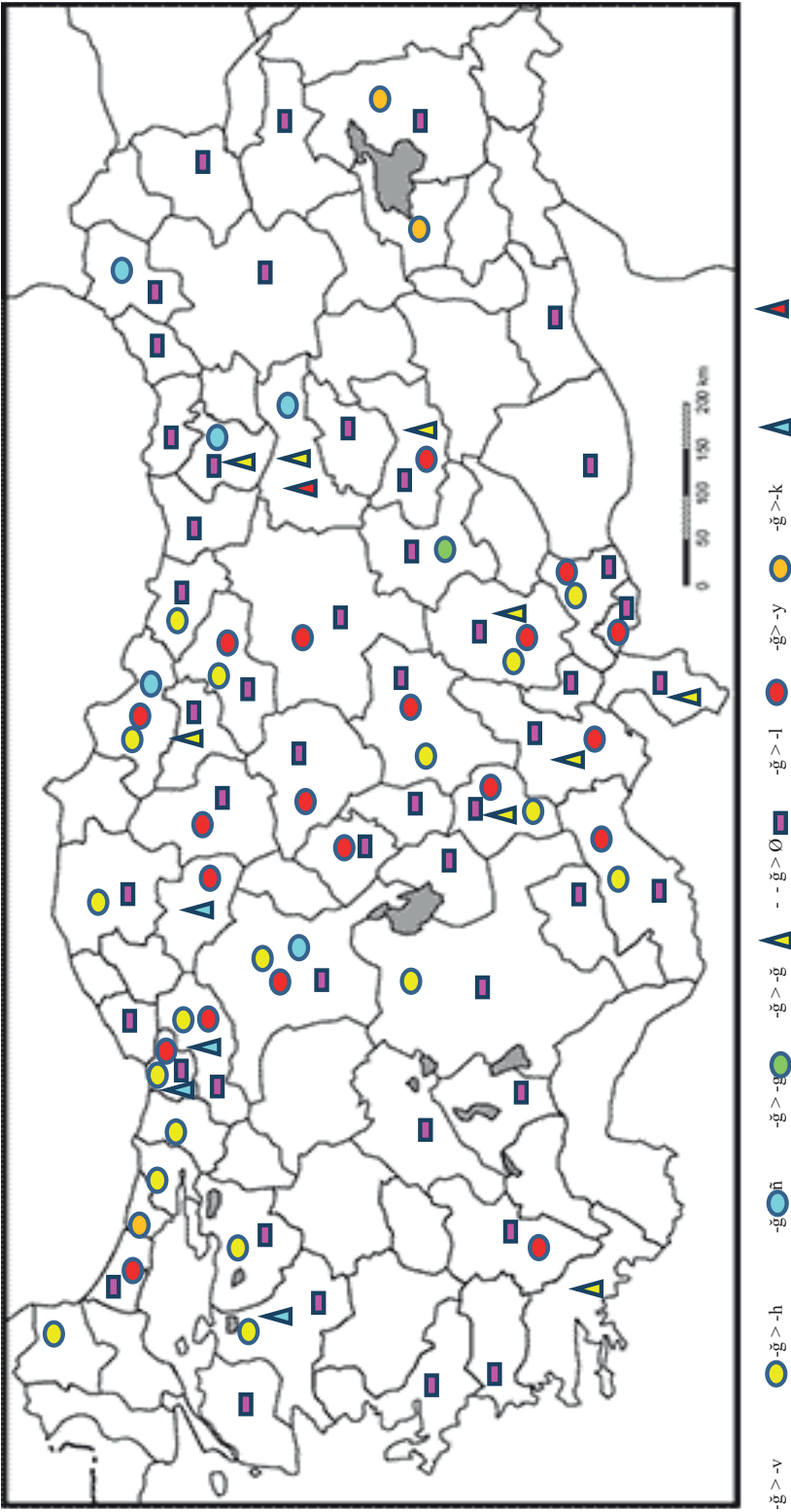
Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve yöresi ağızları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları.

Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü, 2. Baskı. (1993). Ankara: TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şekil 2: TEK HECELİ SÖZCÜKLERDE Ğ

Şekil 3: HECE BAŞINDA Ġ

